

Взаємозв'язок доказування, встановлення фактів та обставин у цивільному процесі з пізнанням

Relationship of proof, establishment of facts and circumstances in civil process with knowledge

Оксана Грабовська

Ключові слова:

доказування, встановлення фактів та обставин, загальне пізнання, судове пізнання, логічне мислення, суб'єкти пізнання, об'єкт пізнання.

Key words:

proof, establishment of facts and circumstances, knowledge, fact-finding, logical thinking, subjects of knowledge, object of knowledge.

Актуальність теми. Доказування сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі, фактів та обставин, якими обґрунтовуються вимоги чи заперечення, а також встановлення таких фактів і обставин судом – процес, нерозривно пов'язаний з розумовою діяльністю суб'єктів, які беруть у ньому участь. Та якщо питанням і проблемам доказування, встановлення фактів та обставин приділяється велика увага, то феномен пізнання, його роль і наслідки в цивільному процесі лишаються поза увагою наукових пошуків.

Виклад основного матеріалу. Пізнання – невіддільна складова частина розвитку особистості, її специфічна якість. Будь-яка діяльність людини, у тому числі пов'язана зі здійсненням правосуддя або участю в процесі, ґрунтується на пізнанні (осягненні розумом явища об'єктивної дійсності, одержуванні істинного уявлення про кого-, що-небудь; виявленні, баченні, впізнанні тощо¹).

Прагнення пізнати навколишній світ – допитливість – притаманна людині від народження, а пізнання речей та їх властивостей завжди було безпосередньо вплетеним у її життєдіяльність. Тільки людині властиво ставити перед собою питання: що таке пізнання, у який спосіб воно можливе і для чого воно, що воно дає? На такі питання дає відповіді *гносеологія* (теорія пізнання), яка є галуззю філософії, а її предметом є особливості здійснення процесу пізнання, його основні складники та їх взаємодія². Інші науки, зокрема психологія, логіка, соціологія, також розкривають феномен пізнання та його результат – знання, але в контексті предмета відповідної науки. Психологами, наприклад, стверджується, що пізнання є функцією існування особистості, без пізнання просто неможливими є будь-які враження³.

В усі часи розвитку людство намагалося віднайти відповідь на питання про те, що таке пізнання, з яких компонентів воно складається. При цьому вчені-філософи зазначають, що історія дослідження феномену пізнання містить драматичні сторінки, пов'язані з невірним, примітивним тлумаченням сутності пізнавального процесу, його основних ступенів, оцінки його результатів⁴. Зокрема, у радянський період часу сутність судового доказування як різновид пізнавальної діяльності розкривали, в основному обмежуючись чи засновуючись на законах і категоріях марксистсько-ленінської гносеології⁵, причому нерідко лише марксистсько-ленінську філософію вважали такою, що дає визначення таким поняттям, як доказування, істинність доказування⁶, не враховуючи при цьому інші філософські розуміння пізнання – аналітичне, феноменологічне, герменевтичне, психоаналітичне, еволюційне, соціально-антропологічне, а також соціально-наукові концепції пізнання – психологічну, нейрофізіологічну, соціологічну, інформаційну та ін.⁷

¹ Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. Т. 3 / уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К. : Аконіт, 1999. – С. 402–403.

² Філософія : [підруч. для студ. вищих навч. закл.] / [кол. авторів] ; за ред. Л.В. Губерського. – Харків : Фоліо, 2013. – С. 353.

³ Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко. – К. : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. – С. 218, 221.

⁴ Конверський А.Є. Вступна стаття / А.Є. Конверський / Введение в марксистскую гносеологию. – К. : Изд.-полиграф. центр «Киевский университет», 2014. – С. 6.

⁵ Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М.М. Михеенко. – К. : Вища школа, 1984. – С. 6–7.

⁶ Теория доказательств в советском уголовном процессе / под ред. И.В. Жогина. – Часть 1. – М. : Издательство «Юридическая литература», 1966. – С. 30–31.

⁷ Касавін І.Т. Пізнання / І.Т. Касавін / Новая философская энциклопедия. – Т. 3. – М. : Мысль, 2001. – С. 259.

У працях видатного філософа, професора Київського університету П.В. Копніна, підготовлених у середині XIX ст., відзначається, що людська діяльність включає дві взаємопов'язані сторони: матеріальне виробництво і духовне виробництво. Сутністю духовного виробництва є процес пізнання. І якщо продуктами матеріального виробництва є речі, то **результатами духовного виробництва – ідеї, уявлення, феномени свідомості**⁸. Пізніше цю тезу підтримали і його послідовники⁹.

Висновки сучасників про сутність поняття «пізнання», які ґрунтуються на світовій філософській думці, зводяться до такого: пізнанням є суспільно-історичний процес здобування, нагромадження і систематизації знання про природу, суспільство, людину та її внутрішній світ. Основою пізнання є, по-перше, спостереження, коли відбувається безпосередній контакт суб'єкта й об'єкта, а останній дається через органи відчуття та сприйняття, які є джерелом первинної інформації про об'єкт; по-друге, мислення та розум, які опосередковують об'єкт і надають осмислення відчуттям і сприйняттям. Взаємодія чуттєвого та раціонального складає механізм генерування знання про навколишній світ. В абстрактному вигляді процес пізнання становить собою поєднання чуттєвого та раціонального, емпіричного та теоретичного, практичного та теоретичного¹⁰. Таким чином, окремими вченими в пізнанні головним фактором виділяється розумова діяльність, іншими – розумова діяльність у сукупності з практичною, що видається більш точним, адже пізнавати можна лише щось визначене.

Погляди вчених різних епох про сутність судового доказування часто ґрунтуються на тому, що доказування фактів та обставин особами, які беруть участь у справі, чи їх встановлення судом – розумова діяльність¹¹. Здається, що розумова діяльність саме і є нічим іншим, як пізнанням. І це абсолютно вірно, оскільки без пізнання неможливо здійснювати будь-яку діяльність щодо доказування чи встановлення фактів і обставин. Пізнання завжди супроводжується мисленням, тобто міркуванням над чим-небудь. Результатом мислення є думка, яка з'являється внаслідок мислення.

Оскільки пізнання – функція людини, а кожна людина в силу різних факторів відрізняється «набором» особливостей, то пізнання фактів та обставин базується на особистісних уявленнях про світ. На пізнання впливають здібності людини, які є соціальними надбаннями, виникають і розвиваються саме завдяки тому, що людина живе в соціумі. «Особистісний відбиток», особистісна печатка людини, які відзначають індивідуальність¹², не можуть не позначатися на пізнанні явищ та на його результатах. Пізнавальні здатності – це індивідуальні якості людини, такі як відчуття, уявлення, сприйняття, пам'ять, уява, розум, воля, інтелект, талант, інтуїція. Саме за допомогою цих пізнавальних здатностей суб'єкт отримує необхідні відомості про об'єкт, переробляє і закріплює їх у своїй свідомості¹³. Таким чином, *результати пізнання завжди обумовлені особистісними факторами, а тому результати пізнання одного й того ж об'єкта можуть радикально різнитися*. Чи так само є різними у різних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин результати судового пізнання?

Судове пізнання, безумовно, є різновидом загального пізнання, оскільки базується на його загальних засадах. Разом із тим судове пізнання поряд із загальними закономірностями, які визначають пізнання як людську якість, має свої особливості, обумовлені правозастосовчою діяльністю суб'єктів пізнання. Пізнання у цивільному процесі – діяльність, яка обумовлена цивільною процесуальною формою.

Цивільне процесуальне законодавство не оперує поняттям «судове пізнання», однак «судове пізнання» – юридична категорія, яка перебуває у тісному взаємозв'язку із завданням і метою цивільного судочинства, закріпленими у ст. 1 ЦПК України, а це справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ із метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

⁸ Копнин П.В. Введение в марксистскую гносеологию / П.В. Копнин. – К. : Изд.-полиграф. центр «Киевский университет», 2014. – С. 7.

⁹ Ярошовець В.І. Людина в системі пізнання / В.І. Ярошовець. – К., Педагогіка, 1996. – С. 82.

¹⁰ Філософський енциклопедичний словник / під ред. В.І. Шинкарука (Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ). – К. : Абрис, 2002. – С. 479–480.

¹¹ Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: академічний курс : [підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл.] / М.Й. Штефан. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – С. 279.

¹² Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко. – К. : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. – С. 225.

¹³ Філософія : [підруч. для студ. вищих навч. закл.] / [кол. авторів] ; за ред. Л.В. Губерського. – Харків : Фоліо, 2013. – С. 364.

Розуміння судового пізнання як єдності логічної (чи розумової) та процесуальної діяльності відповідає сучасному розвитку процесуальної думки¹⁴. Сутністю ж цієї розумової та процесуальної діяльності є відбиття у свідомості суддів та осіб, які беруть участь у справі, фактів та обставин конкретної справи і доказів, що їх підтверджують та існують в об'єктивному світі, і, як наслідок, їх правильної, тобто відповідної логіки та закону, юридичної оцінки (кваліфікації).

Логічне мислення та норми права в сукупності утворюють *основу судового пізнання*. Пізнавальний потенціал залежить від обставин справи. Зокрема, під час призначення судом експертизи висновок експерта збагачує уявлення про певний факт чи обставину. Вступ у справу третіх осіб, виклик на судові засідання свідків, залучення органів державної влади, органів місцевого самоврядування для надання висновку також впливають на процес пізнання.

Судове пізнання – юридична категорія, оскільки пов'язана із правозастосовчою діяльністю суб'єктів пізнання. У контексті здійснення судочинства в цивільних справах Т.В. Сахнова обґрунтовано вказує на те, що в цивільному процесі немає іншого способу здійснити визначені законом задачі судочинства, окрім судового пізнання¹⁵. Очевидно, такий погляд є актуальним для будь-якої процесуальної діяльності, тому абсолютно вірно представниками кримінально-процесуальної науки стверджується, що судова діяльність незалежно від галузевої належності має пізнавальний характер¹⁶.

У теорії судового доказування та судового пізнання виділяють дві форми пізнання: безпосереднє (емпіричне) та опосередковане¹⁷ доказування фактів та обставин минулого (укладення угоди, неналежне виконання зобов'язання, заподіяння шкоди тощо)¹⁸.

Процесуалістами обґрунтовано зазначається, що безпосереднє сприйняття явища складом суду – дуже рідкісний випадок. Знайомство з особистістю сторін, огляд на місці – ось деякі приклади такого безпосереднього пізнання¹⁹. Окрім того, дослідники, які присвятили свої праці дослідженню сутності юридичних фактів у цивілістичному процесі, вказують, що факти та обставини, які пізнаються безпосередньо, мають, як правило, процесуально-правовий характер, що саме процесуальні факти встановлюються судом безпосередньо в залі судового засідання, наприклад неявка в суд кого-небудь з учасників процесу, здійснення певних дій у ході судового розгляду²⁰.

Факти та обставини матеріального характеру, як правило, пізнаються опосередковано, тобто йдеться про пізнання фактів та обставин, які мали місце до відкриття провадження у справі. Разом із тим факти та обставини процесуально-правового характеру можуть пізнаватися й опосередковано. Наприклад, це наявність тотожного судового рішення, порушення позивачем правил підсудності тощо.

Окремими дослідниками проблем доказування висловлена думка, що, на відміну від іншого роду пізнання, судове пізнання повинно відбуватися в межах, визначених законом, і знаходити відображення в процесуальних актах, інакше воно не буде пізнанням процесуальним і не буде мати юридичного значення²¹.

З приводу того, що судове пізнання повинно відбуватися в межах, визначених законом, ми вважаємо, що для пізнання встановити будь-які межі неможливо. Очевидно, йдеться про те, що судове пізнання здійснюється судом в межах предмета доказування, які зумовлені заявленими вимогами та запереченнями, а також строками, встановленими законом для розгляду та вирішення справи судом. Однак пізнання та його результат – це умовиводи, які не можуть не виходити за межі, бо розум та уявлення обмежити не

¹⁴ Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: академічний курс : [підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл.] / М.Й. Штефан. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – С. 274; Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т.В. Сахнова. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – С. 343; та ін.

¹⁵ Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т.В. Сахнова. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – С. 340.

¹⁶ Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : [монографія] / С.М. Стахівський. – К., 2005. – С. 7.

¹⁷ Таке пізнання, яке здійснюється не безпосередньо, не прямо, а за допомогою чогось іншого, через що-небудь (Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. Т. 3 / уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К. : Аконіт, 1999. – С. 122.).

¹⁸ Власов А.А. Гражданское процессуальное право : [учебник] / А.А. Власов. – М. : ТК Велби, 2004. – С. 153; Ярков В.В. Юридические факты в цивилистическом процессе / В.В. Ярков. – М. : Инфотропик Медиа, 2012. – С. 155.

¹⁹ Гражданский процесс : [учебник]. – Изд. второе, перераб. и дополн. / под ред. В.А. Мусина, Н.А. Чечиной, Д.М. Чечота. – М. : ПРОСПЕКТ, 2000. – С. 177.

²⁰ Ярков В.В. Юридические факты в цивилистическом процессе / В.В. Ярков. – М.: Инфотропик Медиа, 2012. – С. 155.

²¹ Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М.М. Михеенко. – К. : Вища школа, 1984. – С. 8.

можна. Так само факти та обставини можуть недопізнаними або пізнаними в недостатньому для реалізації мети пізнання обсязі, оскільки природа пізнання у кожної особи індивідуальна. Пізнання фактів та обставин особами, які беруть участь у справі, ґрунтується на приватній зацікавленості та прийнятному рішенні. Пізнання ж фактів та обставин предмета доказування є обов'язковим для суду в силу обов'язків, покладених законом. Результати пізнання особами, які беруть участь у справі, знайдуть відображення насамперед у доказах, результати ж пізнання судом – у висновках суду, на яких базуються судові рішення.

Оскільки судове пізнання здійснюється у зв'язку з розглядом і вирішенням справ у суді та здебільшого з метою доказування та встановлення фактів і обставин, окремими процесуалістами вказується, що судове доказування та судове пізнання – тотожні види процесуальної діяльності²². Чи так це?

З урахуванням висновків і поглядів про сутність пізнання та про сутність судового доказування, видається, що судове доказування і судове пізнання – різні, хоча й взаємообумовлені види процесуальної діяльності, які мають тільки їм властиві характеристики. Дати відповідь на питання про те, яке з них поглинає інше або є більш широким чи вузьким, видається неможливим. Як пізнання розпочинається з аналізу фактів та обставин, так і доказування розпочинається з пізнання, отже, ці поняття є нерозривно взаємопоєднаними.

Сутність судового пізнання розкривається, як правило, у контексті діяльності суду²³, інших суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин до суб'єктів пізнання у цивільному процесі включають рідше²⁴.

Акцент на панівному становищі суду серед усіх суб'єктів пізнання зумовлений тим, що суд є обов'язковим суб'єктом цивільних процесуальних правовідносин, саме на суд цивільний процесуальний закон покладає обов'язок ухвалення законних та обґрунтованих рішень, захист прав, свобод та інтересів.

На висновки про те, що пізнання фактів і обставин – компетенція суду, вплинула також та обставина, що тривалий період часу цивільний процес характеризувався слідчим характером, тобто суд був активним суб'єктом доказування, до його обов'язків належало вживати усіх заходів зі встановлення фактів та обставин. Зміни в цивільному процесуальному законодавстві у напрямі посилення змагальних засад і зменшення ролі суду в доказуванні позначились і на висновках про суб'єкти пізнання у цивільному процесі.

Закріплена у цивільному процесуальному законі свобода у реалізації прав осіб, які беруть участь у справі, у доказуванні, спрямування дій суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин на досягнення балансу в діях суду та інших учасників процесу, створює умови для висновків про те, що *суб'єктами пізнання у цивільному процесі є суд та особи, які беруть участь у справі. Певною мірою суб'єктами пізнання є також експерти, але їх пізнання зумовлено виконанням професійних обов'язків, сприянням особам, які беруть участь у справі, у доказуванні, а суду – у встановленні фактів та обставин. Суб'єкти пізнання у цивільному процесі, здобуваючи, запам'ятовуючи, відтворюючи та систематизуючи побачене чи почуте, складають висновок про реалії, які відбулись у минулому та які необхідно встановити за допомогою доказів.*

Як у цілому пізнання, так і судове пізнання має свій **об'єкт (предмет)**²⁵ – явище, на яке спрямована пізнавальна діяльність. Як правило, об'єктом судового пізнання вважається «дійсне матеріально-правове відношення, яке існує між сторонами у судовому спорі, дійсні права та обов'язки сторін, що витікають з нього»²⁶. Це твердження в цілому є правильним, але охоплює лише об'єкт пізнання у справах позовного провадження. Справи окремого та наказного провадження різноманітні за своєю юридичною природою, питання про відсутність спору про право в усіх справах окремого та наказного провадження є спірним, але в загальному плані можна вважати, що об'єктом пізнання суду в справах окремого та наказного про-

²² Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М.М. Михеенко. – К.: Вища школа, 1984. – С. 9.

²³ Зубович М. Концептуальный подход К.С. Юдельсона к пониманию гражданского процессуального доказывания: вчера и сегодня // Арбитражный и гражданский процесс. – 2006. – № 6. – С. 20–21; Ванеева Л.А. Судебное познание в советском гражданском процессе / Л.А. Ванеева. – Владивосток, 1972; Осокина Г.Л. Гражданский процесс. Общая часть / Г.Л. Осокина. – 2-е изд., перераб. – М.: Норма, 2010. – С. 623.

²⁴ Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т.В. Сахнова. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – С. 342.

²⁵ Поняття «об'єкт» та «предмет» тотожні. Див. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. Т. 3 / уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпущко. – К.: Аконіт, 1999. – С. 9–10.

²⁶ Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т.В. Сахнова. – М.: Волтерс Клувер, 2008. – С. 341.

ваджень є факти та обставини, наявність чи відсутність яких зумовлює задоволення чи відмову в задоволенні позову.

Пізнання судом фактів та обставин у цивільному процесі, як правило, **бере початок під час аналізу змісту позову чи заяви** з метою вирішення питання про відкриття провадження у справі. У разі подання заяви про забезпечення позову, про забезпечення доказів в порядку, визначеному відповідно ст. ст. 133-135, 151-155 ЦПК України, які можуть подаватися до подання позову чи заяви, пізнання об'єктивно розпочинається з аналізу вказаних заяв. На вказаних етапах пізнання має характер припущень. Розвивається пізнання протягом усього часу подальшого провадження, а завершується у нарадчій кімнаті. Результат пізнання судом (знання, яке у філософії має назву «епістемологія») відображається у кінцевому акті – судовому рішенні. Пізнання і знання співвідносяться як процес і результат²⁷,

Висновки. Дослідження феномену пізнання та його різновиду – судового пізнання, взаємодії пізнання з доказування, встановлення фактів та обставин у цивільному процесі дало змогу сформулювати наступні висновки:

Пізнання в цивільному процесі – обумовлена цивільною процесуальною формою розумова (логічна) і процесуальна діяльність суб'єктів пізнання, спрямована на формування знання про факти та обставини справи, права та обов'язки на підставі (за допомогою) доказів.

Суб'єктами пізнання в цивільному процесі є суд та особи, які беруть участь у справі. Певною мірою суб'єктами пізнання є також експерти, але їх пізнання зумовлено виконанням професійних обов'язків, сприянням особам, які беруть участь у справі, у доказуванні, а суду – у встановленні фактів та обставин.

Об'єкт (предмет) пізнання, тобто те, на що спрямоване пізнання в цивільному процесі, залежить від порядку, передбаченого цивільним процесуальним законодавством для розгляду тієї чи іншої справи. У справах позовного провадження об'єктом судового пізнання є спірне матеріально-правове відношення, яке існує між сторонами, третіми особами, їх права та обов'язки тощо. Об'єктом пізнання у справах окремого та наказного проваджень є факти та обставини, наявність чи відсутність яких зумовлює задоволення чи відмову в задоволенні позову.

Мета пізнання судом зумовлена виконуваними функціями в системі захисту прав, свобод та інтересів, обов'язком ухвалення законних та обґрунтованих рішень, а тому полягає в досягненні максимального вірних (істинних) знань про факти та обставини, якими сторони й інші особи, які беруть участь у справі, обґрунтовують вимоги і заперечення. Пізнання ж сторонами, третіми особами, заявниками та іншими заінтересованими особами у справах окремого та наказного проваджень фактів та обставин, доказової інформації має на меті не досягнення істинних умовиводів, а досягнення власної мети в процесі шляхом надання суду відповідних доказів.

Мета пізнання органами та особами, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, обумовлена формою участі у процесі – ініціювання процесу для захисту прав, свобод та інтересів певної особи чи суспільних інтересів або для надання суду висновку. У першому випадку пізнання спрямоване на відстоювання інтересів відповідної особи чи суспільства, підготовки відповідних доказів та тактики доказування. У разі ж необхідності подання до суду висновку в межах виконуваних повноважень діяльність органу спрямована на пізнання фактів і обставин для підготовки висновку, а також для вираження своєї думки в суді.

Результати пізнання особами, які беруть участь у справі, насамперед впливають на доказування та доведення ними заявлених вимог і заперечень. Вирішальне ж значення для результатів розгляду та вирішення справи в цілому має пізнання судом.

Результати пізнання завжди обумовлені особистісними факторами (розумовими здібностями, інтелектом, талантом, інтуїцією, рівнем професіоналізму, здатністю відслідковувати взаємозв'язки тощо), а тому результати пізнання одного й того ж об'єкта можуть радикально різнитися.

Пізнання як розумову діяльність обмежити будь-якими межами неможливо, разом із тим судове пізнання обумовлено предметом доказування, який складається з фактів та обставин, якими обґрунтовуються вимоги і заперечення, а також строками, встановленими законом для розгляду та вирішення справи судом.

²⁷ Філософія : [підруч. для студ. вищих навч. закл.] / [кол. авторів] ; за ред. Л.В. Губерського. – Харків : Фоліо, 2013. – С. 353, 356.

Висновки та погляди вчених різних наук про сутність людського пізнання, а також процесуалістів про сутність судового доказування та судового пізнання, дають змогу зробити висновок, що судове доказування і судове пізнання – різні, хоча й взаємообумовлені види процесуальної діяльності, які мають тільки їм властиві характеристики.

Анотація

Статтю присвячено дослідженню ролі пізнання в одній із головних сфер цивільної процесуальної діяльності – у сфері доказування й встановлення фактів та обставин. Доводиться, що хоча цивільне процесуальне законодавство України й не оперує поняттям «судове пізнання», судове пізнання – це юридична категорія, яка перебуває в тісному взаємозв'язку із завданням та метою цивільного судочинства.

Summary

The article deals with the role of knowledge in one of the main spheres of civil procedure – sphere of proof, establishment of facts and circumstances. It has been found out that despite of absence of concept «fact-finding» in civil procedural law of Ukraine, fact-finding is judicial category, which is in close relationship with the objective and purpose of civil proceedings.

Використана література:

1. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. Т. 3 / уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К. : Аконіт, 1999. – 927 с.
2. Філософія : [підруч. для студ. вищих навч. закл.] / [кол. авторів] ; за ред. Л.В. Губерського. – Харків : Фоліо, 2013. – 510 с.
3. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко. – К. : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
4. Конверський А.Є. Вступна стаття / А.Є. Конверський / Введение в марксистскую гносеологию. – К. : Изд.-полиграф. центр «Киевский университет», 2014. – 288 с.
5. Михеенко М.М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М.М. Михеенко. – К. : Вища школа, 1984. – 136 с.
6. Теория доказательств в советском уголовном процессе / под ред. И.В. Жогина. – Часть 1. – М. : Издательство «Юридическая литература», 1966. – 583 с.
7. Касавін І.Т. Пізнання / І.Т. Касавін / Новая философская энциклопедия. – Т. 3. – М. : Мысль, 2001. – 692 с.
8. Копнин П.В. Введение в марксистскую гносеологию / П.В. Копнин. – К. : Изд.-полиграф. центр «Киевский университет», 2014. – 288 с.
9. Ярошовець В.І. Людина в системі пізнання / В.І. Ярошовець. – К., Педагогіка, 1996. – 208 с.
10. Філософський енциклопедичний словник / під ред. В.І. Шинкарука (Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАНУ). – К. : Абрис, 2002. – 560 с.
11. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: академічний курс : [підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закл.] / М.Й. Штефан. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2005. – 340 с.
12. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості / С.Д. Максименко. – К. : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
13. Сахнова Т.В. Курс гражданского процесса: теоретические начала и основные институты / Т.В. Сахнова. – М. : Волтерс Клувер, 2008. – 696 с.
14. Стахівський С.М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : [монографія] / С.М. Стахівський. – К., 2005. – 272 с.
15. Власов А.А. Гражданское процессуальное право : [учебник] / А.А. Власов. – М. : ТК Велби, 2004. – 432 с.
16. Янков В.В. Юридические факты в гражданском процессе / В.В. Янков. – М. : Инфотропик Медиа, 2012. – 608 с.
17. Гражданский процесс : [учебник]. – Изд. второе, перераб. и дополн. / под ред. В.А. Мусина, Н.А. Чечиной, Д.М. Чечота. – М. : ПРОСПЕКТ, 2000. – 472 с.

Оксана Грабовська,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правосуддя
Київського національного університету імені Тараса Шевченка